

Bárkié lehet a dicsőség, a hazáé a haszon

Bevezető gondolatok készülő emlékirataim két fejezetéhez

Ha a földi halandó megéli 80. születésnapját, egyre erősebb késztetést érez arra, hogy életéről, pályafutásáról mérleget készítsen. Ilyenkor elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk életünk és pályafutásunk teljesítményével, eredményeivel, sikereivel, örömeivel éppúgy, mint hibáinkkal, mulasztásainkkal, tévedéseinkkel, kudarcainkkal, esetleg bűneinkkel és azok minden következményével.

A számadás a lehető legszemélyesebb, legbensőbb ügye, vállalkozása minden embernek, ám ha az összegezett tapasztalatok hasznára válhatnak másoknak is, akkor célszerű azokat nyilvánosságra hozni és megosztani az érdeklődőkkel. Ennek egyik kézenfekvő formája az emlékiratok összeállítása.

Azzal áltatom magam, hogy életem és pályafutásom tapasztalatai adhatnak új, esetleg hasznosítható információkat az érdeklődő olvasóknak, talán hozzájárulhatnak elhatározásaik és cselekedeteik jobb megalapozásához. Ebbéli hitem miatt kezdtem el emlékirataim írását. Nem tudom, lesz-e elég erőm és időm ahhoz, hogy ezt a munkát befejezzem. Néhány, általam fontosnak ítélt esemény emlékét már feldolgoztam. P. Szűcs Julianna kintartó ösztönzésére ezek közül kettőt most megosztok a *Mozgó Világ* olvasóival.

Az első szakasz megpróbálja összefoglalni az 1990-es rendszerváltás gazdaságpolitikai előkészítésének legfontosabb állomásait, gondjait, korlátait és eszközeit, hisz azok hatással vannak ma is mindennapi életünkre.

Az ezt követő fejezet összegzi az 1994–95-ös gazdasági-pénzügyi válság kialakulásának okait, veszélyeit, menedzselésének eszközeit és eredményeit. Ez egyrészt azért aktuális ma is, mert napjaink gazdasági krízise több ponton is hasonlóságot mutat az akkori válsággal, másrészt alkalmas lehet arra, hogy a gazdasági problémák kezelésének eszközeit, módszereit összehasonlíthassuk és ennek nyomán képesek legyünk reálisan megítélni mai helyzetünket és annak további fejleményeit. Ez a fejezet még csak tézisszerűen, vázlatosan mutatja be a 94–95-ös évek eseményeit, a részletes kifejtés még hátravan. A téma jelentősége önmagában is megérné, hogy egy önálló kötetben dolgozzuk fel az akkori tapasztalatokat, de talán így, röviden összefoglalva is adhat hasznos támpontokat az olvasóknak.

Hogyan lettem pénzügyminiszter?

1989. május 10-én lettem a Németh-kormány pénzügyminisztere. Németh Miklós féléves miniszterelnöki múltjának tapasztalataiból okulva gyökeresen átalakította kormányát. „Elborítanak a politikai és gazda-

sági problémák, gyorsan kell cselekednünk, dinamizálni kell a kormányzást, le kell válnunk a politika járszalagjáról, az MSZMP-ről, az ország érdekében azt kell tennünk, ami szakmailag helyes, amiről meg vagyunk győződve” – mondogatta. Ehhez kell a kormány átalakítása. Hat új miniszter került be a kormányba. Horn Gyula vette át a külügyek, Glatz Ferenc a kultúra és oktatás, Kemenes Ernő az Országos Tervhivatal, Hütter Csaba a mezőgazdaság, az azóta fiatalon elhunyt Horváth Ferenc az ipar és kereskedelem, én pedig a pénzügyek irányítását. Olyan csapatba kerültünk, amelyben más remek szakemberek is dolgoztak, mint például Csehák Judit az egészségügy és szociálpolitika, Kulcsár Kálmán az igazságügy, Derzsi András a közlekedés élén vagy Bartha Ferenc az MNB elnökeként. Az újoncok közül egyedül Horn Gyula volt profi politikus, aki párttiszséget is viselt, mégsem ezért, hanem nagyszerű külügyi szakértőként került a kormányba. Mi, többiek, a „szakmából” jöttünk, többségünk évtizedes államigazgatási tapasztalattal rendelkezett. Talán nem véletlen, hogy sokan ma is az utolsó szakértő kormányként emlegetik Németh Miklós kabinetjét.

Nem szokványos története van annak, hogyan lettem pénzügyminiszter.

Szép emlékü és nagyszerű mentorunkat, Hetényi István „örökös pénzügyminisztert” méltánytalan nyugdíjazása után 1986-ban Medgyessy Péter követte, akit Grósz Károly 1987-ben miniszterelnök-helyettesként beemelt saját kormányába. Nagy meglepetésre új pénzügyminiszternek Villányi Miklóst, az agrárgazdasággal foglalkozó helyettes kollégámat választották.

Grósz Károly behívott magához személyes beszélgetésre. „Te következőtől volna, javasoltalak is, de az Öreg [Kádár] még morcos, haragszik rád az olimpia miatt” – mondta. (A Magyar Atlétikai Szövetség elnökeként 1984-ben lektorként és szerkesztőként részt vállaltam a Los Angeles-i olimpiát bemutató reprezentatív könyv megírásában és összeállításában. Ezzel a könyv több szerzőjéhez hasonlóan érvényes párthatározatot sértettem meg, amiért – egyebek mellett – pártfegyelmi büntetésben részesültem.) „Vezesd tovább a PM-ben a költségvetési és adóztatási munkákat, az most egyre fontosabb, képviseld a kormányt a parlamenti bizottságokban – az Öreg meg idővel megnyugszik” – mondta. Nem tudhatom, hogy az „Öreg” valaha is megnyugodott-e a renitens, forró fejű fiatalok ügyében – bár később, személyes találkozásaink során inkább cinkos kacsinással utalt az én „olimpiai bűnömre”. Mindenesetre 1988 őszén nyugdíjazták, helyére Grósz Károly került, és Németh Miklós lett a miniszterelnök.

Az ország gazdasági állapota közben romlott, a gondok sűrűsödtek. Németh Miklós 1989 április végén hívott: „Megérett az idő, nehéz a feladat, most már te jössz!”

Nem kérdezte meg, hogy vállalom-e, nem vázolt fel megvalósítandó programot, arról se faggatott, hogy mit tartanék szükségesnek és sürgősnek, csak közölte, hogy készüljek a parlamenti meghallgatásra, és ismeressem a pénzügyi és költségvetési bizottságban a kormány gazdaságpolitikai és pénzügyi programját úgy, ahogy azt helyesnek tartom.

Visszagondolva az akkori eseményekre, mai fejjel alig-alig értem, hogyan tekinthettem akkor mindezt ter-

mészertesnek, magától értetődőnek. Arról nem is beszélve: mi lett volna, ha nem vállalom? Fogalmam sincs. Vállaltam.

Gazdasági, pénzügyi krízis: az 1990-es költségvetés előkészítése és jóváhagyása

1989 őszén tovább romlott a magyar gazdaság helyzete. Iparunk egyre kevesebb terméket és szolgáltatást tudott „konvertibilis” piacokon értékesíteni, külkereskedelmi és folyó fizetési mérlegünk, cserearányaink romlottak, az alapanyagok és az energiahordozók zömét a Szovjetunióból importáltuk, sokáig számunkra nagyon kedvező ún. „puha termékekért” (élelmiszerek, mezőgazdasági technológiák, Ikarus buszok, Videoton tévék stb.), ám az ugyancsak súlyos gazdasági gondokkal küzdő nagyhatalom egyre több stratégiai termékért (kőolaj, gáz, vasérc stb.) világpiacon árat kért. Mind több hitelre volt szükségünk a hazai termelés importszükségletének kielégítésére, az állam által vállalt közösségi szolgáltatások – egészségügy, oktatás, nyugdíjak, állami támogatások, tanácsok finanszírozása stb. – zavartalan működtetésére. Adósságunk 1986 óta folyamatosan nőtt, a nemzetközi hitelezők bizalma csökkent, fenyegetett a fizetőkép telenség réme. Az ország finanszírozása csak az IMF és Világbank hiteleivel, garanciáival volt fenntartható. Azok megszerzéséhez azonban csökkentenünk kellett a hazai többletelosztást, mérsékelni kellett az államháztartás és a folyó fizetési mérleg hiányát, javítani kellett a munka termelékenységét, csökkenteni az állami vállalatok veszteségeit és támogatásait. Mai szóhasználatával élve: menedzselni kellett a gazdasági,

pénzügyi válságot. (Ismerős feladat?)

Egész gazdaságpolitikánkat át kellett alakítanunk. Radikálisan csökkenteni akartuk a veszteséges állami vállalatok támogatását, ehelyett növelni a műszaki fejlesztések és beruházások finanszírozását, csökkenteni az állam kiadásait, leépíteni felesleges intézményeket, bürokratikus szabályokat, diverzifikálni külkereskedelmi kapcsolatainkat, kiaknázni komparatív előnyünket számos területen. Magyarul válságprogram és -költségvetés készült 1990-re.

Igen ám, de 1990 tavaszán választások lesznek, méghozzá valószínűleg történelmi jelentőségűek. Nemcsak a hatalomról, hanem a társadalmi-gazdasági berendezkedés modelljéről is dönteni fog az ország. Egy válságmenedzselő program sohasem lehet népszerű, aki meghirdeti és megvalósítja, rontja választási esélyeit. Ráadásul a Németh-kormány akkor már levált az újonnan alakult MSZP-ről, így parlamenti bázisa kiszámíthatatlan volt. A parlamentbe került ellenzéki képviselők ugyan még jelentős kisebbségben voltak, politikai hatásuk azonban a társadalomban fokozatosan nőtt. Mindent mérlegre téve alig volt esélyünk egy hatásos gazdasági program és költségvetés elfogadtatására. Enélkül pedig az ország fizetőkép telenné vált volna éppen a választások idejére.

Nem volt más lehetőségünk, kíméletlen őszinteséggel be kellett mutatnunk a valóságos helyzetet és a lehetséges alternatívákat. (Ennek a szándéknak a jegyében mutatta be a parlamentben Németh Miklós az ország valódi, torzításoktól megtisztított adósságállományát, döntöttünk a bős–nagymarosi beruházás leállításáról, és elkészítettük az MTA köz-

reműködésével az ország hároméves stabilizációs gazdaságpolitikai programját.)

Németh Miklós első lépésként összehívta az első nemzeti csúcst. (Lám, lám, nincs új a nap alatt!) Miután a nemzeti kerekasztal-tárgyalások nem terjedtek ki a gazdasági kérdésekre, itt kellett megegyezésre jutnunk valamennyi politikai erővel és támogatást szereznünk a programhoz.

A csúcson – ahol valamennyi párt és fontos társadalmi szervezet képviseltette magát – Németh Miklós, Kemenes Ernő és magam ismertettük a helyzetet és javaslatainkat. Először döbrent csend fogadta a prezentációkat. Később a hozzászólók mindent és mindennek az ellenkezőjét kritizáltak, javasolták. Nagyon úgy nézett ki, nem tudjuk a programunkat elfogadtatni. Válaszaink után, látva eltökéltségünket, az egyik akkori ellenzéki párt vezetője felállt, és azt mondta: „Csinálják! Minél több szemetet takarítanak el az útból, annál könnyebb lesz nekünk átvenni a hatalmat!” Ebben maradtunk.

A parlamenttel azonban még el kellett fogadtatni az 1990-es költségvetést.

Az előterjesztést óriási, szenvedélyes hangú vita követte. A képviselők megpróbálták ízekre szedni a költségvetést. Ha engedünk, az ország fizetésképtelenné válik. Az összefoglaló zárás előtt összeült a kormány, és elfogadta javaslatomat: nem fogadjuk el a hiányt növelő javaslatokat, csak kisebb, ellentételezéssel fedezett átcsoportosításokra mondunk igent.

Kiszámíthatatlan volt a parlamenti szavazás végeredménye. December 21-én került sor az összefoglaló zárásra és a szavazásra. A helyzet kritikus volt. Először tárgyyszerűen

és tétélesen válaszoltam a vita felvetéseire és a benyújtott javaslatokra, túlnyomó többségüket a kormány nevében elutasítva.

Közeledett a karácsony. Az idő és az alkalom olyan befejezést kívánt, amely jellemzi a helyzetet és megérinti a képviselők érzelmeit is. Elővettem Luther Márton bírái előtt mondott beszédét, és szó szerint idéztem záró mondatát: „Itt állok, nem tehetek másként. Isten segíts! Ámen.”

Először síri csend ült a teremre, majd elementáris erejű tapsvihar tört ki minden oldalról. Azóta is alig hallottam ilyet a magyar parlamentben. A ház óriási többséggel fogadta el a költségvetést. Megmenekültünk. Megköthettük a hároméves készenléti hitelmegállapodást az IMF-fel, az ország finanszírozása biztonságban volt a rendszerváltást követő évekre.

Nemzetközi tárgyalások

Magyarország 1989-ben csatlakozott a nemzetközi beruházásvédelmi egyezményhez. (Az egyezményt elfogadó országok garanciát vállalnak minden külföldi beruházó és befektető vagyonának védelmére és arra, hogy azt jogrendszerük megváltoztatásával a jövőben sem fogják veszélyeztetni. Az egyezményhez azok az országok csatlakozhatnak, amelyek jogrendszere ezeket a biztosítékokat tartalmazza.) Számunkra fontos volt ez az egyezmény, hiszen növelte a külföldi befektetők biztonságát és bizalmát hazánk iránt. Nekünk pedig égetően szükségünk volt és van tőkehiányunk enyhítésére, azaz a külső befektetőkre.

Az egyezményt a Világbank elnöke és az ország miniszterelnöke vagy pénzügyminisztere írja alá. '89 no-

vemberében nekem kellett Washing- tonba utaznom a parafálásra.

Ez rövid ceremónia, ezért azt terveztem, hogy a nap többi részében – a repülőgép esti indulásáig – két tárgyalást még lebonyolítok.

Az egyik akkori kollégámmal, James Bakerrel való találkozó volt. (Baker az első Bush-kormányban először pénzügyminiszter, majd külügyminiszter volt. 1990 februárjában már külügyminiszterként kísérte Bush elnököt Budapestre.)

Bakerrel szeptemberben, az IMF közgyűlésén – a G7-ek többi pénzügyminiszteréhez hasonlóan – már találkoztam, és kellemes benyomásokat szereztem róla. Az volt a tervem, hogy tájékoztatom a magyar kormány gazdaságpolitikai elképzeléseiről, és kérem az USA támogatását finanszírozási, ezen belül nemzetközi – IMF, Világbank – hitelprogramjainkhoz.

Kellemes beszélgetés során pozitívan reagált felvetéseimre, megértette gondjainkat. (Pályafutásom során három amerikai pénzügyminiszterrel tárgyaltam személyesen: James Bakerrel, Nicolas Bradyvel és Larry Summersszel. Közülük messze Baker volt a legszimpatikusabb és legempathikusabb.) Már régóta érdekelt, milyen eredményesen működik a világhírű amerikai adóhatóság, amely köztudottan jól szervezett, hatalmas erő, és kíméletlenül lecsap az adócsalókra. (Már-már legendaszámba megy, hogy a híres maffiózót, Al Caponét gyilkosságért, zsarolásért, kábítószer-kereskedelmért soha sem tudták elkapni, de adócsalásért rács mögé dugták. Nem tartom kizártnak, hogy végül Trumpot is adócsalás miatt fogják vád alá helyezni.)

Miután mi is küzdünk a fekete- és szürkegazdaság ellen – becsléseink

szerint az adóbevételek 30 százaléka eltűnik az árnyékgazdaságban –, megkérdeztem Bakert, hogy ők mennyire hatékonyak e téren. Felcsillant a szeme, és büszkén válaszolta, hogy a szövetségi adók legalább kétharmadát képesek beszedni az USA-ban. Te jó ég – gondoltam –, egy egész hadseregnyi adóellenőrrel, nyomozóval és a hatóságot támogató bíróságokkal lényegében ott tartanak, ahol mi?! Vagy mi is büszkék lehetünk 30 százaléknyi adócsalókra?!

Elutazásom előtt még Zbigniew Brzezinski volt nemzetbiztonsági tanácsadóval szerettem volna találkozni. (Brzezinski Reagan elnök nemzetbiztonsági tanácsadója és külpolitikai doktrínájának kidolgozója volt.)

Brzezinskit egy amerikai ösztöndíjjal lebonyolított előadó körúton 1988-ban ismertem meg. Ennek keretében Palo Altóban, a Stanford egyetem híres politológiai műhelyében, a Hoover Intézetben találkoztam vele egy konferencián, ahol moderátorként vezette a vitát, amelyben én is részt vettem. (Ennek az estének volt sokkoló élménye, hogy Milton Friedman, a nagyszülei révén kárpátaljai származású, zseniális Nobel-díjas közgazdász a vita után odajött hozzám, és sokak hallatára a következőket mondta: „Hiába progresszívek mostanában a magyarok, sohasem lehet elfelejteni és megbocsátani nekik, hogy annak idején hitlerebbek voltak Hitlernél és sztálinabbak Sztálinnál!”)

Magyarországon az idő tájt felerősödött a megnövekedett államadósság átütetmezését, illetve egy részének elengedését követelő hangja. Az átütetmezés káros hatásait pontosan ismertük, tisztában voltunk vele, hogy minden erővel el kell kerülnünk. Az adósság elengedése azonban politi-

kai és nem gazdasági döntés kérdése, ezért érdekelt, hogy Lengyelország hogy tudta elérni az USA-nál adósságai egy részének elengedését. (Az más kérdés, hogy az adósság egy részének elengedése után közgazdasági értelemben a lengyelek nehezebb pénzügyi helyzetbe kerültek.)

Tudtam, hogy Brzezinski lengyel származású, és oroszlánrésze volt az adósságelengedés elérésében. A George Washington egyetemen, Brzezinski dolgozószobájában találkoztunk, és nyugodtan, négy szemközt tudtunk beszélgetni. (Akkor meghívott professzorként Washingtonban tanított.) Kérdéseimre brutális őszinteséggel válaszolt. „Nézzé – mondta –, Amerikában ma is több mint négy millió lengyel bevándorló él. Egy részük a republikánusokra, más részük a demokratákra szavaz. Többségük nagy hazafi. Ha mi segítünk Lengyelországnak – a Reagan-adminisztráció engedte el a lengyel államadósság 40 százalékát –, a lelkes és hálás lengyel emigráció a republikánusokra fog szavazni. Így is történt. Ilyen olcsón párt még nem jutott több mint egymillió szavazathoz! Hány főből is áll az amerikai magyar diaszpóra?” – kérdezte. Megértettem, hogy mi legfeljebb álmodozhatunk adósságunk elengedéséről, a valóság egészen más. Arról nem is beszélve, hogy a magyar adósság nagyobb része bankhitelekből és nem kormányhitelekből áll, így csökkentésük politikai elhatározás alapján lényegében lehetetlen. (Nem lennék meglepve, ha egy újabb, kiélezett pénzügyi helyzetben – ahogy ez már 1990 után többször is előfordult – néhány felelőtlen hangadó ismét előállna valamilyen zavaros és irreális adósságátütemezési, illetve -elengedési ötlettel. Ehelyett

napjainkban NER-körökben az a divat, hogy minden alap nélkül további támogatásokat követelnek a sokat szidott EU-tól.)

1989-ben adósságunk jelentős részét még japán hitelekből finanszíroztuk. Ezek nagyobb része magánbankok konzorciális hitele – amelyet az MNB menedzselte –, kisebb részben kormányhitel volt. Ez utóbbi egy eleme 1990. március 31-én lejárt. Fontos volt számunkra, hogy a japán kormány – ha lehet, javuló feltételekkel – meghosszabbítsa hitelünket. Erre egy amerikai ösztöndíjjal lebonyolított előadó körúton minimális esély volt. Semmit sem akartunk a véletlenre bízni, ezért 1990. január végén Tokióba utaztam, hogy a hitelkeret megújításáról tárgyaljak.

Akkori japán kollégámmal a G7-ek pénzügyminisztereivel folytatott előző évi megbeszéléseken már találkoztam. Szigorú, kemény partnernek ismertem meg.

Elutazásom előtt megkértem hazánk tokiói nagykövetét, Forgách András – aki nagyszerű japán- és Ázsia-szakértő –, puhatolja ki, hogyan lehetne kollégám bizalmába férközni.

Nagykövetünk megtudta, hogy Hasimoto Rjutaró – aki később évekig Japán miniszterelnöke is volt – szenvedélyes fotós. Ez kapóra jött, hisz magam is szeretek fotózni, ráadásul évek óta japán géppel dolgozom, így legalább lesz közös bevezető témánk. Gondosan kiválogattam két művészi fotókat tartalmazó albumot Magyarországról és a Parlamenti-ről, azokat vittem magammal kollégámnak.

Átadva az albumokat, elmeséltem, hogy magam is szívesen fotózok, és érdeklődtem kedvenc témái, technikai iránt. Csillogó szemekkel, nagy

lelkesedéssel mesélt. Megvitattuk az analóg és digitális fotózás rejtjelmeit, csapdáit, a legújabb képeket és anyagokat, a kedvenc fényviszonyokat, úgyszólván a fotózás minden részletét. Beszélgetés közben egyszer csak felugrott, szekrényéhez sietett, és az egyik fiókból elővett egy szépen bekeretezett, saját kezűleg dedikált fotót, amely egy tavasszal színpompás virágba borult cseresznyefát ábrázol kék ég alatt, fehérre meszelt házikó előtt. Nekem adta fotóját, lelkesen szorongatva amatőr kollégája kezét. (Tényleg szép fotó, azóta is dolgozószobám falát díszíti.)

Hitelhosszabbítási igényünkről tíz perc alatt megegyeztünk. Megígérte, hogy kormánya elé terjeszti a hitel meghosszabbítását, megnövelt keretösszeggel és alacsonyabb kamattal.

Elégedetten utaztam haza. Március közepén megkaptuk a japán kormány hivatalos értesítését, hogy lejáráo hitelkeretünket 20 százalékkal növelt összegben, 50 bázisponttal – 0,5 százalék – alacsonyabb kamat mellett újabb három évre meghosszabbították. Mit mondjak? Életemben nem örültem még annyira, hogy az amatőr fotózás lett az egyik kedvenc hobbim.

A politika és a gazdaság 1994–95 fordulóján

Az MSZP–SZDSZ koalíció 72 százalékos parlamenti többséggel, nagy cselekvési és döntési szabadsággal rendelkezett. A mandátumok abszolút többségével – 54 százalékkal – rendelkező MSZP számára elsősorban nem a kétharmados parlamenti többség biztosítása, hanem hitelességének megerősítése miatt volt szüksége a koalíciós partner SZDSZ 18 százalékára. A Horn vezette MSZP azt remélte, hogy az SZDSZ bizto-

sítja számára a sajtó és a gazdaság szereplőinek támogatását, pacifikálja a pártállami múlt miatt erős kritikákat. Az SZDSZ abban bízott, hogy a kormányban módja lesz megerősíteni bázisát, klientúráját. Mindkét kalkuláció tévesnek bizonyult. A koalíció – kvázi önkorlátozásként – bevezette az úgynevezett négyötödös szabályt, amelynek értelmében az alkotmányt csak 80 százalékot meghaladó szavazati aránnyal lehetett volna módosítani. Koalíciós kormányprogram készült, amelynek gazdaságpolitikája három pillérré épült: makroegyensúlyt javító stabilizációs program, üzleti alapú, nagyrészt tőkeemeléssel privatizáció a gazdaság teljesítményének és versenyképességének növelése, a struktúra modernizálása és a transzformációs veszteségek csökkentése érdekében, valamint az államháztartás reform jellegű karcúsítása, az újraelosztás csökkentése, valamint a végső felhasználás és a jövedelemelvonás arányainak módosítása. (Az előbbi a beruházások javára és a közösségi fogyasztás terhére, az utóbbi a vállalkozások javára és a lakosság terhére.) Ez volt az úgynevezett „Békesi-program”, amely a kormányprogram gazdaságpolitikai fejezetének alapját képezte, és egyben feltétele volt a koalíció létrejöttének. A koncepció a ciklus egésze alatt tervezett evolutív jellegű gazdaságpolitikai átalakulást, szemben például a lengyel Leszek Balcerovicz–Jeffrey Sachs típusú lengyel sokkterápiával. Az MSZP dominálta koalíció politikai prioritásai: az őszi önkormányzati választások megnyerése és egy új típusú „társadalmi-gazdasági megállapodás” a szakszervezetekkel – mindez megelőzi a kormányprogram haladéktalan végrehajtását. (A rövid távú po-

litikai taktika győzelme a stratégiai célok felett.)

A gazdasági helyzet 1994 közepén súlyos makroegyensúlyi problémákkal volt terhelt: az ikerdeficit mellett a folyó fizetési mérleg 9, az államháztartás 8,4 százalékos hiánya és a deficités külkereskedelmi hiány okozott gondokat. A gyenge gazdasági növekedés, az alacsony beruházások, a relatíve magas infláció és a munkanélküliség alacsony versenyképességet eredményezett. Egyre súlyosbodtak a finanszírozási problémák. (Ugye nem ismeretlen gazdasági szituáció?!)

A gazdasági krízis okai

Az egykori KGST-piacok nagy részének elvesztése és a jól működő agrárintegráció mezőgazdasági nagyüzemi bázisának politikai indíttatású szétverése miatt – benne a kárpótlással – az elkerülhetetlennél nagyobb transzformációs veszteségeket szenvedett el a magyar gazdaság. Megszűnt másfél millió munkahely (a 10 százalékot is meghaladta a munkanélküliség), a GDP 20 százalékot csökkent, a szociális szféra terhei a tömeges kordévezményes nyugdíjazás miatt ugrászerűen növekedtek.

Elhibázott volt a fiskális és a monetáris politika. A választásokra készülve hiányt növelő költségvetési intézkedések születtek – béremelések a közületi szektorban, soron kívüli nyugdíjmelés, a lakásépítés állami támogatásának növelése, plusz az olyan presztízsrendezvények, mint a világhiállítás vállalása.¹

Az „erős forint az erős gazdaság” szlogen jegyében sor került a forint mesterséges erősítésére. (Magas jegy-

banki alapkamat, drága hitelezés.) Egy év alatt a forint 15 százalékos reálfelértékelődése ment végbe. A mesterségesen növelt hazai vásárlóerő a relatíve olcsó importon keresztül növelte a külkereskedelmi hiányt, rontotta az export versenyképességét. A lakossági megtakarítások nem érték el a GDP 2 százalékát, így az államháztartás hiányának nagy részét csak külső forrásból lehetett finanszírozni (ld. ikerdeficit).

A Horn-kormány első gazdaságpolitikai lépései

Pótköltségvetés készült az 1994. évi hiány csökkentésére, a finanszírozási nyomás enyhítésére. A kormány 100 milliárd forintos nettó hiánycsökkentési programot terjesztett a parlament elé, amelyet az MSZP-frakció végül 30 milliárdra redukált. (Mondván, hogy az önkormányzati választások előtt, valamint a társadalmi-gazdasági megállapodás előkészítésének időszakában nem hozhatók népszerűtlen intézkedések. Így elmaradt az önkormányzatok beruházási támogatásának csökkentése, a közületi bérbefagyasztás, a lakástámogatások mérséklése, a szociális transzferek átalakítása. A drasztikusan csökkentett korrekció hatástalanná és értelmetlenné tette a pótköltségvetést.)

Megtörtént a forint egyszeri 9 százalékos leértékelése. Az eredeti javaslat 15 százalék volt. Az volt a politikai ellenérv, hogy két számjegyű leértékeléssel nem sokkolható a társadalom.

Lemondtuk a világhiállítás rendezését, felállt az egységes állami vagyongazdálkodó ügynökség, elkezdődött az üzleti alapú privatizációs koncepció kidolgozása.

Átfogó stabilizációs program született – benne az 1995. évi költségvetés-

¹ Az 1996-ra tervezett expó 1994 őszén mondta le a kormány. – A szerk.

sel –, és előkészítettünk egy stand-by finanszírozási megállapodást.

A gazdasági folyamatok alakulása, valamint az ennek nyomán súlyosbodó finanszírozási helyzet nyilvánvalóvá tette, hogy csak átfogó gazdaságpolitikai korrekciós program hozhat eredményt. Ennek legfontosabb elemei már a kormányprogramban, illetve a sikertelen pótköltségvetésben megjelentek. A stabilizációs programcsomag legfontosabb elemei a következők voltak: 3-4 százalékos hiánycsökkentés az 1995-ös költségvetésben. Eszközei: ideiglenes vámpótlék bevezetése az importra, a közületi szféra terén áttérés a bértömeg-gazdálkodásra (tehát béremelés csak létszámcsökkenés esetén lehetséges), a nyugdíjak esetén áttérés az inflációkövetésre, a lakástámogatási programok csökkentése, az igazgatási költségek befagyasztása, az önkormányzati támogatások mérséklése, rászorultsági elvű szociálpolitikai rendszer kialakítása, egyszeri 15 százalékos forintleértékelés, a vállalatokat terhelő adók csökkentése, a privatizáció felgyorsítása (lényegében újraindítása), államadósság- vagy konverzió végrehajtása a privatizációs bevételek terhére.

Nemzetközi előkészítés

Sorsdöntő volt az IMF–Világbank októberi madridi közgyűlése. A közgyűlés alkalmával egyenként tárgyaltam a G7-ek pénzügyminisztereivel és az IMF vezetőivel. Közöttük Larry Summers amerikai, Hasimoto Rjutaró japán és Theo Waigel német kollégámmal, illetve Stanley Fischer IMF-vezérigazgató-helyettessel. Különösen sokat tárgyaltam Kemal Dervişsel, aki akkor a Világbank regionális igazgatója, a fejlődő országok

támogatási programjának vezetője volt – később török gazdasági csúcsminiszter, a „török gazdasági csoda” egyik megalapozója még az Erdoğan előtti időkkben.

A pénzügyminiszterek és az IMF vezetői egyöntetűen támogatták a programot, és arra alapozva szükségesnek ítélték egy IMF stand-by megállapodás létrehozását a külső finanszírozási nyomás enyhítésére. Ebben az időben kulminált a mexikói pénzügyi válság, s a nemzetközi sajtó egy része Magyarországról mint a következő „dominóról” értekezett. Nem volt olyan gazdasági szakértő, aki az exportorientált magyar gazdaság teljesítményének javításához ne tartotta volna szükségesnek a mesterségesen túlértékelt forint jelentős leértékelését, a kialakult makrogazdasági hiányok csökkentését.

A program és az IMF-megállapodás előkészítő tárgyalására meghívtam Michael Camdessus, az IMF vezérigazgatóját Budapestre. Hatszemközt tárgyalunk Horn Gyulánál. Camdessus támogatásáról biztosította az általam vázolt programot, mire Horn politikai síkra terelte a tárgyalást, és a szocialista kormány megbuktatásának szándékával vádolta az IMF-et. Camdessus nem értette a pálfordulást, és megszakította a tárgyalást. (Az esti vacsoránál próbáltam enyhíteni a feszültséget és belpolitikai okokkal magyarázni Horn magatartását.)

Horn Gyula „különutas” politikája

Miután kiélezte a helyzetet az IMF-fel, Horn alternatív finanszírozási forrást keresett. A PM és az MNB bevonásával, sőt tudta nélkül a külügyi apparátus segítségével német támo-

gatást kért. Tárgyalt Kohl kabinetjével, illetve tartományi szinten Lothar Spath baden-württembergi miniszterelnökkel. A németek megígérték a támogatást, de csak feltételekkel. Kohl megüzente, hogy ha Horn nem hajt végre egy konkrét stabilizációs programot, nem számíthat támogatásra.

Itthon Horn gazdasági csúcsértekezletet hívott össze a hazai ellenzéki és független közgazdászok részvételével. Abban bízott, hogy a grémium elveti az általam előterjesztett stabilizációs programot, esetleg más javaslatokkal áll elő. Nem ez történt. A szakértők megerősítették a program céljait, sőt annak „keményítését” javasolják.

Az 1995-ös költségvetés előkészítése

Az előkészítő egyeztetéseken a kormány és az MSZP-frakció nem támogatta a stabilizációs program legfontosabb elemeit. Az első súlyos konfliktus '94. augusztus végén keletkezett közöttem és az MSZP vezetése, parlamenti frakciója között. Egy kihelyezett, összevont frakció- és elnökségi ülésen Hajóson az Alföldi Albert (Alföldi Róbert édesapja) által vezetett művelődési központban ismertettem a készülő 1995. évi gazdaságpolitikai program és költségvetés koncepcióját, legfontosabb céljait és eszközeit. A vitában megdöbbenésemre nem a gazdasági krízis megállítása és konszolidálása kapott hangsúlyt, hanem két téma körül forogtak a hozzászólások. Egyrészt több agresszív, zavaros hozzászólás követelte, hogy az állami vagyon kezelésébe, privatizációjába legyen közvetlen beleszólása a pártnak és a frakciónak, hogy

garázdálkodhassanak a vagyonnal. (Olyan zavaros fejű figurák, mint Karl Imre vagy a két pártprésztáros, Máté László és Puch László, valamint a szakszervezeti Nagy Sándor kardoskodott emellett.) Még megdöbbenőbb volt, hogy a javasolt bér befagyasztást az állami és költségvetési szférában – benne a képviselők és a kormánytagok fizetésével – durva és ostoba elutasítás fogadta. Kiderült, hogy nem számíthatok se az MSZP-vezetés, se a frakció támogatására. Az ellenérv ezúttal is politikai volt: nem veszélyeztethetjük a társadalmi-gazdasági megállapodás megkötését a szakszervezetekkel, mint az MSZP politikai szövetségeseivel. (Ez a „megállapodás tervezet” egy irracionális, parttalan tematika volt. Lényegében minden gazdasági kérdésben vétőjogot biztosított volna a minimális bázissal rendelkező szakszervezeteknek – az adózástól kezdve a költségvetés jóváhagyásáig vagy a privatizációs döntésekig, egyfajta szakszervezeti kormányzás képét vázolta fel. Sajátságos, hogy különösen az állami vagyon kezelésében és privatizálásában szerettek volna érdemi szerepet kapni a szakszervezetek.)

A stabilizációs programot az MSZP-n belül csak a Vitányi Iván vezette modernizációpárti szociáldemokrata társulás támogatta, amelynek tagjai törpe minoritást képviseltek a frakcióban.

A felpuhított költségvetés eleve magában rejtette egy '95-ös évközi pótköltségvetés szükségességét, arról nem is beszélve, hogy ezen a bázison nem lehetett megállapodni az IMF-fel. Ezeket a kockázatokat kifejtettem a parlamenti expozéban, ám azok az MSZP-frakcióban süket fülekre találtak.

A pozitív javaslatok közül átment a társasági adó mértékének megfelezése (36-ról 18 százalékra), ami kétségkívül segítette a vállalkozásokat.

A végjáték

Az MSZP-frakció január végi siófoki évértékelő ülésén két ellentétes tartalmú értékelés hangzott el az ország helyzetéről és a kormány munkájáról. Horn azzal vádolta a PM-et, hogy „időben nem készített elő konkrét javaslatokat a gazdasági krízis kezelésére”, és ezért éleződött ki a finanszírozási helyzet. Szerinte új és más típusú megoldások kellenek, amelyek nem rontják az emberek helyzetét. Hornnal szemben én a kormány halogató, átpolitizált, sunyin taktikázó magatartásában, határozatlanságában láttam a problémák okát. Kiálltam a stabilizációs program haladéktalan és teljes körű megvalósítása mellett.

Horn távollétében leváltotta Bartha Ferencet az ÁVÜ éléről, és mondvacsinált okokkal felfüggesztette a privatizáció újraindítását szolgáló, már előkészített Hungarhotels-értékesítést.

A kibékíthetetlen ellentétek, valamint alapvető szemléletbeli különbség miatt lehetetlennek tartottam a hatékony munkát, ezért benyújtottam lemondásomat. Horn a lemondást elfogadta, de február végéig még felkért a tárca vezetésére.

Már lemondásom után, februárban Horn még egy gazdasági csúcserőkezeset hívott össze, kibővítve most már a résztvevők körét kiválasztott utódommal és az MNB leendő elnökével. Az értekezleten ismer-

tettem az aktualizált stabilizációs programot, nyitva hagyva a lehetőséget utódaimnak a módosításra és kiegészítésre. Az értekezéslet ismételt megerősítette a programot és sürgette végrehajtását. Ez a feladat azonban már Bokros Lajosra és Surányi Györgyre várt.

Lemondásom és az új szereposztás megteremtette a lehetőségét annak, hogy Horn reálpolitikusként élére álljon annak a programnak, amelynek végrehajtását addig minden lehetséges eszközzel halogatta.

A nemzetközi szakirodalomban helyenként megjelenik a „három B” (Balcerovicz, Békesi, Bokros) nicknév, a posztszocialista országokban alkalmazott sikeres transzformációs és stabilizációs modellek jelzőjeként. A hazai gazdaságtörténet és közbeszéd a stabilizációs programot végrehajtójáról és nem a koncepció kidolgozójáról nevezte el.

Ez méltánytalan, de törvényszerű, hisz „bárkié lehet a dicsőség, ha a hazáé a haszon”.

Az 1995-ös magyar stabilizációs program előkészítésének és végrehajtásának objektív szakmai elemzése, erényeinek és hiányosságainak feltárása és értékelése, tapasztalatainak felhasználása ma még hiányzik, és a mai magyar politikai légkörben egyelőre lehetetlen.

A politikai indíttatású, ipari méretű történelemhamisítás a magyar gazdaságtörténetnek ezt az epizódját sem kíméli. Ebben mindkét politikai oldal szégyenteljes szerepet játszik.

Ez a memoár is e gyalázatos hazugságáradat ellenében született.